

Povijest filozofske nastave u Isusovačkoj Akademiji u Zagrebu 1638. - 1773.

(Svršetak)

5. Razno.

Statistički podaci o broju slušača filozofije u XVII. vijeku i prvih decenija XVIII. vrlo su oskudni. Već prije rekosmo, da se prvi filozofijski tečaj g. 1662. otvorio s 50 đaka. Taj je broj iste školske godine poskočio. G. 1665. nije bilo drugoga tečaja, dok je prvi imao 44, a treći spao na 26 đaka⁴⁶⁾. G. 1668. bilo je logičara 50, g. 1694. metafizičara 29; to je otprilike sve, što znamo o broju slušača filozofije u XVII. vijeku. Nije mnogo bolje ni prvih decenija XVIII. vijeka. U XVIII. vijeku (do 1772.) poznat nam je broj filozofa tek za sedamnaest godina. Najveći su brojevi tih 17 godina 150 (1745) i 155 (1734), najmanji 72 (1772) i 86 (1768), a poprečno bijaše slušača filozofije 118⁴⁷⁾. Broj đaka pojedinih tečajeva poznat je samo od šest godina. Kako je i naravno, niži tečajevi imadu redovno više đaka od viših⁴⁸⁾. Za sedamnaest godina navode vrela samo skupni broj bogoslova i filozofa pa se ne može odrediti, koliko je kojih bilo. Osnutkom spekulativne teologije (1746) taj je broj porastao⁴⁹⁾. Godine 1725/1726 počela se filozofija predavati i u riječkoj Isusovačkoj gimnaziji (samo jedan profesor) pa je zagrebačka akademija stala gubiti onaj dio đaka, koji joj je dolazio iz južno-zapadnih krajeva hrvatskih. Izrijekom se taj gubitak spo-

⁴⁶⁾ Litt. ann., coll. Zagr. 1665. — U vrelima, kojima se mogu da poslužim, ove se godine jedini put navodi broj đaka svih škola, pa ga zato ovdje iznosim. Đaka je bilo u moralci 12, u retorici 48, u poeziji 38, u sintaksi 71, u gramatici 62, u principijima 51, u najnižem razredu (infima) 171 (!), s filozofima svega 532 đaka, od tih bijaše 16 klerika, 3 svećenika, 1 barun, 162 plemića. U sjemeništu sv. Josipa (»seminarium pauperum studiosorum Krusselianum dictum«) bijaše 7 glazbenika (musicia), 7 alumna, 1 đakon.

⁴⁷⁾ Da se vidi i razmjer broja filozofa prema broju ostalih đaka, navesti ćemo oboje brojeve uporedo s dotičnim godinama u zagradi: 114 : 586 (1727); 155 : 607 (1734); 150 : 502 (1745); 143 : 590 (1750); 118 : 553 (1752); 102 : 619 (1757); 116 : 546 (1759); 114 : 499 (1760); preko 100 : 498 (1761); 86 : 506 (1768); 72 : 523 (1772).

⁴⁸⁾ Navest ćemo i brojeve ostalih đaka dotičnih godina, a nabrajat ćemo tečajeve počevši od prvoga tečaja (log., dotično log. + metafizike): 1729 (614; 44 + 46 + 44 = 136), 1731 (581; 45 + 33 + 31 = 109), 1760 (499; 63 + 51 = 114), 1764 (604; 61 + 44 = 105), 1769 (82 + 42 = 124), 1771 (516; 63 + 32 = 95). G. 1735 imala je metafizika 33 slušaša.

minje g. 1732.⁵⁰⁾ Jamačno je Zagrebu preteo nešto đaka i požeški filozofijski studij, koji se otvorio g. 1760/1761. I ratovi su znali sniziti broj đaka; tako je na pr. g. 1743. bilo tek 497 đaka, »a toga ad sagum dilapsis plurimis«.

Da li su zagrebački đaci imali posebnu nošnju, kako su je imali često puta u zapadnim krajevima. Zasad nema nikakvih podataka o toj stvari. Jedan jedini se put kaže u *Historia residentiae Poseganae* za jednoga đaka požeškoga, da je otišao u novicijat Isusovački odjeven hrvatskim odijelom (vestis Croatica), pa se tu može nagađati o posebnoj možda đачkoj nošnji hrvatskoj.

Namještanje profesora potpadalo je pod vlast provincijala, a rektora kolegija, ujedno i akademije, imenovao bi general reda.

Školarine nisu plaćali Isusovački đaci ni bogati ni siromašni. To propisuju ustanove reda. Izuzetak je u neku ruku, što su Zagrebu na početku XVII. vijeka, kad je kolegij nemajući dovoljne fundacije jedva kraj s krajem sastavljao, magistri sabirali prinose za grijanje školskih prostorija. G. 1630. naredio je vizitator o. Florencije de Montmorency desivši se u Zagrebu ovo: Sabiranje se za loženje peći smije činiti samo po nalogu rektorovu te se prinosi moraju za tu svrhu i potrošiti. Ako se može, neka se za tu potrebu nešto isposluje od gradskoga vijeća ili od kraljevine, a kad budu financije kolegija bolje, onda će kolegij drva davati, kako to biva i u ostalim kolegijima⁵¹⁾.

Filozofijskih djela proizvela je zagrebačka akademija vrlo malo. Pripisiju se doduše tri djela profesorima zagrebačkim, no kako valja biti na oprezu, dokazuje djelce, što ga bibliografi pri-dijevaju Ivanu K. Šimuniću, a natpis mu je:

Tractatus de incertitudine scientiarum. Naslov veli, da je engleski izvornik preveden na francuski i talijanski jezik, a s talijanskog da je preveden na latinski »u zagrebačkoj akademiji, kad je tu pod predsjedanjem o. Ivana K. Šimunića D. I. branio teze sveukupne filozofije Marko Krajačić«⁵²⁾. u prvi bi se mah reklo, da je Šimunić sam preveo ovo djelce. No to je sasvim isključeno, jer Šimunić je doduše umio nešto malo njemački, ali talijanski nije⁵³⁾.

Sommervogel pripisuje (po drugim bibliografima) **Franji Jambrehoviću** priručnik *Philosophia peripatetica* (Tiskao Ivan Jakov Kürner u Beču⁵⁴⁾). Ima odbiv dedikaciju 519 stranica u šesna-

⁵⁰⁾ 1725 (146 : 559), 1728 (183 : 634), 1730 (174 : 614), 1732 (158 : 543), 1733 (148 : 564), 1735 (163 : 630), 1747 (210 : 610), 1751 (194 : 606), 1753 (247 : 631), 1754 (246 : 631), 1755 (280 : 637), 1756 (248 : 640), 1762 (188 : 528), 1766 (230 : 635), 1767 (148 : 495), 1770 (217 : 559).

⁵¹⁾ G. 1726/1726 imala je Rijeka 33 filozofa, g. 1759. pače 50.

⁵²⁾ *Hist. resid. Poseg.* (Rkp. nadb. arhivu u Zagrebu).

⁵³⁾ *Libri officiales quondam collegii Zagr.*

⁵⁴⁾ Zagreb 1759. (Sommervogel).

⁵⁵⁾ *Catal. I. coll. Zagr. 1770.*

estini i 6 nepaginiranih stranica kazala, a obuhvaća samo tri česti filozofije: logiku, fiziku i metafiziku.

Logika (str. 5—165) raspravlja u pet odsjeka (disputatio) de natura et objecto logicae (5—26), de distinctionibus (26—66), de universalibus (67—98), de praedicamentis (99—145), in libros perihermenias priorum et posteriorum (145—165).

Fizika (str. 166—508) radi de natura physicae et principiis corporis naturalis (166—187), de natura et arte (187—194), de causis (194—260), de continuo (260—286), de infinito (286—302), de loco, vacuo, tempore (302—340), de mundo et coelis (340—345), de motu (345—401), de elementis et mixtis (401—429), de anima (429—507).

Metafizika je neobično kratka (508—519), obuhvaća tek dvanaest stranica.

U priručniku se nigdje Jambrehović ne naziva piscem njegovim; on se samo spominje na naslovnoj strani kao predsjedatelj dispute, u kojoj se raspravljalo o »peripatetičkoj filozofiji« sadržanoj u priručniku; odabranih teza ovaj puta valjda nije bilo. Nema spora, da je ovo djelo napisao jedan zagrebački profesor. To izvodimo iz dedikacije, gdje apsolvirani filozof Desput kaže osnivaču zagrebačke filozofije: »*Desudatum est in hoc fructu excoquendo sollicitè et qua industria propria strenue laboratum, id semper intendendo, ut de fructu hoc in terra Tua prognato dicere valeat Dilectus: Fructus ejus dulcis gutturi meo.*«. Veoma je vjerojatno, da je »*Philosophia peripatetica*« potekla iz pera Jambrehovića⁵⁶⁾, profesora Desputova. S tim se izvrsno slaže činjenica, da je metafizika tako sumarno obrađena: Jambrehović ju je još predavao, dok se logika i fizika u Beču već tiskala, pa je on (g. 1669. profesor metafizike) dao u tisak samo odlomak (nacrt), da se djelo doštampa do disputacije⁵⁷⁾. »*Philosophia peripatetica*«

⁵⁶⁾ Potpun naslov: *Philosophia peripatetica in caesareo Soc. Iesu collegio Zagrabiae sub auspiciis reverendissimi domini, domini Nicolai Dianesevich, cathedralis ecclesiae Zagrabiensis majoris praepositi et c. propugnata per eruditum ac perdoctum d. Ioanem Deszput, AA. LL. et philosophiae auditorem emeritum, praeside R. P. Francisco Jambrehovich e Soc. Jesu, ejusdem facultatis professore ordinario. Anno M. DC. LXIX.* — Na drugim eksemplarima naslov je ponešto drugačiji:... sub auspiciis celsissimi principis ac domini, domini Leopoldi Guilielmi marchionis Badenae etc. etc. propugnata per eruditum ac perdoctum d. Stephanum Ratzki, artium liberalium i t. d. Sommervogel krivo kaže: *Ph. perip. Zagrabiae propugnata a D. Stephano Ratzki et dedicata Nicolao Dianesevich.* U dedikaciji prikazuje se djelo rečenom markgrofu »*sacrae caesareae regiaeque Majestatis nec non sacri Romani imperii campi — mareschallo Sclavoniaeque et Petriniae confinium generalis dignissimo meritisimoque...*«.

⁵⁷⁾ I tako zvani Paintner popis pisaca Hrvata iz reda isusovačkoga pridijeva Jambrehoviću autorstvo ovoga djela, no ne navodi nikakih dokaza za to.

plovi sasvim strujom osrednje skolastike, a vrvi, napose u fizici, naivnostima. Za nas ima taj zamašaj, što je to dosad prvo veće filozofsko djelo niklo u Hrvatskoj.

Mnogo je manje, ali kud i kamo zanimivije i samostalnije drugo jedno, što se pripisuje poznatom o. **Kazimiru Bedekoviću**⁵⁷⁾, a natpis mu je: **Exercitatio philosophica in primam Newtoni regulam, quae sic habet: Causae rerum naturales non plures sunt admittendae, quam quae verae sunt, eorumque (sic!) phaenomenis explicandis sufficiunt**⁵⁸⁾. Iz samoga se djela ne može razabrati, da ga je napisao Bedeković, čije ime piše na prvoj strani teza, što ih je pod njegovim rukovodstvom branio 23. kolovoza 1753, u carskoj i kraljevskoj akademiji zagrebačkoj D. I. reverendus, nobilis, eruditus ac perdoctus dominus **Adamus Mikulich, Croata Zagrabienensis, V. C. E. Z. alumnus, philosophiae auditor emeritus**. Rasprava se ova zajedno s tezama razdijelila među uzvanike. Mi ćemo podati nešto podrobnije sadržaj njezin, jer ovo par stranica osvjetljuje doba, kadno i u nas prirodne znanosti osvajahu sve veći utjecaj.

Auktor je onoj zasadi Newtonovoj (**Causae rerum...**) dao taj smisao: samo ono vrijedi u prirodnim znanostima, što se može sasvim sigurno dokazati; hipoteze ne vrijede ništa. Jezgra je rasprave u tom, da Newtonovac brani tezu u gornjem smislu (10—18), a anti-Newtonovac brani vrijednost hipoteza u slučajevima, u kojima se ne može polučiti sigurna spoznaja istine (18—29).

Pristaša Newtonov vojuje za svoje stanovište ovim dokazima:

1. Hipoteze ili ne koriste ništa ili pače smetaju, da se istina spozna. Iz vjerojatne spoznaje slijedi samo vjerojatno, i tako se um kreće »inter copiosas veri species ac imagines, inter ipsas veritates nequaquam«.

2. **Ars longa, vita brevis**: istražujmo dakle najprije ono, što se sigurno može spoznati, a onda se istom bavimo vjerojatnostima. Naši predi nisu uprli pogleda u samu narav, nego su se mučili »causarum obscuritate«. Danas, kad se obratno radi, napreduje »fizika« (nauka o prirodi) u jednoj godini više nego prije za čitav vijek.

3. Kakvih li su čudnih stvari izmislili filozofi, da protumače prirodne pojave! Koliko je u tom zastranio Descartes! Šačica ga

⁵⁷⁾ **Franjo Jambrešević** rodio se u Vinici 26. ožujka 1631. (Ovaj je datum najvjerojatniji). Stupio je u red Isusovački u jeseni 1651., predavao je humaniora u Banjskoj Bistrici, Đuru, Komornu, Scepusii, Varaždinu i Zagrebu, filozofiju u Zagrebu 3 godine, moralku u Zagrebu 6 godina a u Gorici 1 godinu. bio je regens konvikta varaždinskoga 2 godine, hrvatski penitencijar u Loretu 12 godina, rektor zagrebački 3 godine. Osim hrvatskoga jezika umio je nešto malo njemački i mađarski. Umro je u Varaždinu 10. srpnja 1703.

⁵⁸⁾ na pr. u netom spomenutom »Paintnerovu« popisu.

⁵⁹⁾ *Zagrabiae, Typis Antonii Reiner, Incltyti Regni Croatiae typographi privilegiati, 32 str. 4°.*

samo pristaša obožava, dok, alii plerique omnes pro explorato habent, errasse in multis (ne dicam plurimis) hunc philosophiae restauratorem, neque adeo sub Renato Des Cartes renatam esse philosophiam«. Mnogi držeći se Descartesa naučaju, da ima nekaki eter!

Zaključak: neka se filozofi okane hipoteza, a drže se samo sigurnih stvari; hipotezama neka se bave besposličari, koji »non bene propitio coelo neque lotis manibus philosophica sacra contractant« (!).

Anti-Newtonovac odgovara:

1. Zadaća je fizičara dvojaka: istraživati tijela i učinke njihove, a onda naći uzroke svega, što jest i biva. Ova druga zadaća osobito privlači um ljudski, koji dakako veoma često može tek vjerojatno da riješi zamršena pitanja. Filozof, kad ne može da sasvim obuhvati istinu, on će se naslađivati njome, dok mu prosijeva kroz koprenu. Tko će reći, da je bolje biti slijep negoli slaba vida? »Sub dubiam aurorae vel crepusculi lucem quisquamne aspicere contemnit propterea, quod lumine non tanto quanto in meridie perfusa sint corpora?«

2. I druge znanosti (izuzev možda jedinu čistu matematiku) služe se hipotezama, na pr. povijest.

3. I fizičar se može lasno prevariti, jer ne može da sâm svega istraži pa mora vjerovati drugima. Aristotel se na pr. mimo ostalo prevario u tom, što je pretjeravao visinu Kavkaza; Descartes je promašio istinu gledom na gibanje, što bi bilo u elastičnom tijelu poslije sraza; za Mariotta veli Muschenbroek da Francuska nije rodila vještijeg eksperimentatora, pa eto on je napisao, da boja zrake svijetla rastavljena od drugih ne ostaje nepromijenjena; Montanarius je držao, da je mješavina olova i kositra specifično teža od olova; florentinski akademičari (viri et ingeniis et industria et dexteritate summi...) naučahu, da ocjelne ploče, kad se ugriju, postaju lakše; neki opet tvrde, da za električne pojave svičena vrpca mora biti baš ljubičaste boje. Eto ni eksperimentuma znamenitih ljudi i uglednih društava ne može se slijepo vjerovati »Smijmo se mi starim pironicima, no čuvajmo se ujedno, da se budući naraštaji ne narugaju našoj prevelikoj lakovjernosti«⁶⁰⁾. — Vi Newtonovci hoćete da sve izrazite algebarskim i geometrijskim formulama, a to je krivo, jer niti algebra niti geometrija ne mogu da protumače svih pojava, buduć se te dvije znanstvene grane odnose samo na kvantitet. — Napokon i Newton je naučao stvari, koje su tek vjerojatne hipoteze kao na pr. »vacuum in immensis coeli spatiis acervatum... mundanorum corporum ad mentem Copernici coordinatio«.

Potom pobija Anti-Newtonovac redom dokaze protivnikove.

a) Hipoteze su korisne, jer su dale povoda pre mnogim izu-

⁶⁰⁾ U bilješci daje auktor pravila historijske kritike, koje se moraju držati i istraživači prirode.

mima i otkrićima; tako je Toricelli obreo barometar, Guericke sisaljku pneumatičku; u povodu hipoteza protumačiše Descartes i Newton duđu, a slično je otkrivena elektrika i svojstva njezina.

b) Što su Descartes i drugi filozofi često pogriješili, to ništa ne smeta, kad znamo, da su se prevarili i ljudi poput Newtona («etiam me iudice honore quolibet maximo inter philosophos colendum»). Tko se previše boji, da ne pogriješi, taj neka se odreče znanosti.

c) Da ima eter, stvar je sasvim sigurna, a ne smeta, što se prigovara čudnovatom njegovom gibanju. Ta i zrak ima u isti čas sasma različita gibanja: »simul ventus spirare, simul e diversis partibus pulsatae campanae clarum sonare, voces humanae exaudiri, musica instrumenta possunt animari. En! quotuplices uno in aere simul motus existunt. Et in substantia omnium longe subtilissima diversi motus conjuncti nequeant intelligi?»

Anti-Newtonovac završuje: i vaša je metoda dobra, a dobra je i naša; pustite vi samo hipoteze, ali ih nemojte prezirati.

Auktor potom zaključuje, da se u fizici može i smije tvrditi i ono, što se ne može eksperimentima sasvim dokazati, no da tko ne zade s prava puta, valja da se drži ovih pravila:

I. Ono, što se tvrdi, mora da je moguće i ne smije da bude u protimbi sa samim sobom i s ostalom prirodom.

II. Eksistencija (ovakih stvari) neka se čvrstim dokazima uglavi.

III. Neka se u skladu s opažanjima, eksperimentima i pojavama.

IV. Sve, što se ovako hoće da protumači, neka se razloži ne silovito, nego jasno, lako, shvatljivo i neka je vjerojatno.

Sommervogel i drugi bibliografi pripisuju ovo dječice Bedekoviću jamačno stoga, što se njegovo ime nalazi na prvoj strani teza Mikulićevih, dakle Bedekovićevih. Ovakav je zaključak dođuše vjerojatan, no siguran nije, jer se često događalo, da bi se djelu kojeg drugog auktora pridale teze, a da se ime auktorovo ne spomene. Da li je koji od dotičnih bibliografa imao drugi t. j. pravi dokaz za auktorstvo Bedekovićevo, nije mi poznato. Međutim sadržaj rasprave nije takav, da Bedeković ne bi bio mogao biti auktor, makar se možda i nije mnogo bavio fizikom⁶¹). Zanimivo je u toj raspravi, što se ispod crte navode francuski i talijanski citati.

Zagrebačka se akademija (do g. 1773.) nije odlikovala produkcijom filozofijske literature. Ne možemo uzeti, da je nedostatna znanstvena sprema ili manjak spekulativnih umova uzrok toj po-

⁶¹) Po Sommervogelu rodio se Kazimir Bedeković u Sigetu(!) 1. ožujka 1728., u red je stupio 14. listopada 1742.; predavao je filozofiju u Zagrebu i Đuru, crkvenu povijest u sveučilištu Trnavskom. Poslije ukinuća reda (1773) bio je kanonik zagrebački, pa ravnatelj hrv. kolegija u Beču, gdje je umro 4. svibnja 1781. — B. se nije rodio u Sigetu nego u Ludbregu od oca podbana 2. ožujka 1727., (Exam. cand. schol., 1. VIII. 1742. u Varaždinu).

javi, premda smijemo opravdano suditi, da je red ponajvrnije sile slao na velika sveučilišta, kao što bijahu Beč, Gradac i Trnava. Priličnije je istini, da su rečenom nedostatku krive naše male prilike, u kojima nije mogao da procvate znanstveni život kao u susjednim zemljama. Ta Hrvatska je u XVII. vijeku tek »reliquiae reliquiarum«, pa je raskomadana, izmorena, a i pošto se priklopila materi čest Slavonije, što je Hrvatska dobila u kulturnom pogledu?! Izdavanje filozofijske literature moglo je u takim prilikama svršiti samo deficitom, a tko će taj deficit pokrivati? Možda kolegij zagrebački? Znam, da je golemo bogatstvo tog kolegija postalo u nas »locus communis«; imat ću prigode, da na temelju vrela unesem svijetla u ovo pitanje, a ovde napominjem samo to, da je zagrebački kolegij dobivao potpore od provincijalata austrijske redodržave, kojoj pripadahu hrvatski i ugarski kolegiji. — Zašto barem nisu zagrebački Isusovci izdali filozofijskih priručnika, kad su se ovi počeli uvoditi u drugoj polji XVIII. vijeka? Očito su priručnici opće i specijalne fizike bili stvar odveć riskantna; priručnikâ pak logike i metafizike izdala je tuđina u ono doba mnogo, a imajući kud kamo veće tržište od zagrebačke akademije, mogla ih je davati uz nižu cijenu. Još je lasno moći dokazati, da su zagrebački filozofi jedni od drugih kupovali priručnike, a ti bijahu od čvrsta papira i solidno ukoričeni. Proda je dakle mogla da bude neznatna. Ipak je manjak produkcije filozofijskih djela, čini mi se, znak mrtvila zagrebačke akademije u tom pogledu, a to stoga, što su se često puta našli mecene, koji bi podmirili troškove za one knjige, što bi se razdijelile na poklon uzvanicima disputâ. Barem za ovake prigode mogli su profesori filozofije napisati djela svoje struke.

M. Vanino D. I.

